

töskirja on kuitenkin varsin ansiokas ja kiinnostava. Vaikka siinä esitetyt käsitykset joissakin kohdin poikkeavat omistani, saavat monet nimien käyttöön ja muuttumiseen liittyvät asiat oikealta tuntuvat selityksensä. Nimistöä on tutkittava kokonaisuutena, jossa nimet jatkuvasti vaikuttavat toisiinsa. Se, että monet Dalbergin näkemykset tuntuvat tutuilta ja järkeenkäyville, johtuu ainakin osittain siitä, että hän on saanut vaikutteita suomalaisesta nimistöntutkimuksesta. Nimistöä analysoidessaan hän käyttää varsin ansiokkaasti suomalaista perua olevaa syntaktis-semanttista kuvausmallia. Tämä näkökulma puuttuu vielä tyystin tanskalaisen nimistöntutkimuksen perusteoksesta *Stednavneforskning 1* (1972), jonka Dalberg (tyttönimellään Christensen) on toisen johtavan tanskalaisen nimistöntutkijan John Kousgård Sørensenin kanssa kirjoittanut. Myös siinä, että Dalberg on erottanut nimen metonymian siirtymisen ja tarkoitteen muuttumisen toisistaan, on nähtävissä suomalaisen tutkimuksen vaikutusta.

Kysymykseen, miksi paikannimet oikein muuttuvat, antaa Dalbergin kirja luontevan ja uskottavan vastauksen. Nimien muuttuminen on nimittäin melko tavallista, vaikka paikannimen kyky toimia proprina on periaatteessa riippumaton nimen muodosta. Muuttuessaan paikannimet muuttuvat enemmän niiden nimien kaltaisiksi, joita nimenkäyttäjien nimivarastossa on. Täten ne vastaavat enemmän sitä käsitystä, mikä kussakin nimenkäyttäjyhteisössä paikannimestä on, ja toimivat paremmin paikanniminä. Kommunikaatiotilanteissa nimet ovat entistä käyttökelpoisempia. Yksi todistus tämän selityksen puolesta on se, että nimet harvoin muuttuvat sellaisiksi, ettei niillä ole toponymisiä paralleleleja.

Dalberg ei ota kantaa siihen, miksi kaikki nimet eivät kuitenkaan muutu, vaan osa niistä säilyy samanlaisina vuosisadasta toiseen. Jos oletettaisiin, että nimet toimivat sitä paremmin, mitä enemmän ne vaikuttavat toistensa kaltaisilta, päädyttäisiin kai siihen, että kaikki paikannimet edustaisivat samaa rakennetyyppiä (joka olisi varmaankin kaksiosainen nimi, jossa määriteosa on eri-

koispiirrettä ilmaiseva ja perusosa paikalle tyypillisin appellatiivi). Näin ei kuitenkaan (onneksi!) ole. Nimen vakiintuneisuus ja laaja käyttäjäpiiri suojelevat sitä muutoksilta. Keskeisten paikkojen yleisesti käytetyt nimet ovat niin kivettyneitä, ettei niissä juuri tapahdu muutoksia. Lisäksi tällaiset nimet ovat useimmiten lyhyitä. Muuttumiselle alttiita ovat ennen kaikkea vähäisten paikkojen (usein pitkäähköt) nimet, joilla ei ole paljon käyttäjiä.

TERHI AINIALA

LÄHTEET

- CHRISTENSEN, VIBEKE – KOUSGÅRD SØRENSEN, JOHN 1972: *Stednavneforskning 1*. København.
- LEHIKONEN, LAILA 1988: Kirvun talonnimet. Karjalaisen talonnimisysteemin kuvaus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 493. Hämeenlinna.
- NTTN = Nimistöntutkimuksen terminologia. Terminologin inom namnforskningen. Toimittaneet Eero Kiviniemi, Ritva Liisa Pitkänen ja Kurt Zilliacus. Castrenianumin toimitteita 8. Helsinki.

Ammu kadunud – ammuko kadonnut? Suomen ja viron eksytyssanat ja väärät ystävät

KLAUS LAALO *Huvitav lugu – kiinnostava juttu. Suomen ja viron välinen sanaston riskiryhmä ja sen taustaa*. Suomi 164. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1992. 124 s. ISBN 951-717-724-0.

Suomalaisten Viron-matkailijoiden ja virolaisten suomenharrastajien lempiharrastus sanojen maistelu, vertailu ja muuntelu on toistaiseksi ollut lähestyttävissä lähinnä sa-

nalueteloiden avulla. Kysymys, kuinka »se sanotaan viroksi tai suomeksi» ja miksi, on välkkynyt niin lähisukukielen opettajien kuin matkaoppaiden kirjoittajien mielessä. Klaus Laalon *Huvitav lugu – kiinnostava juttu* on syntynyt samasta alkuasetelmasta. Luetteloiden lisäksi omakohtaiset kokemukset ovat yllättäneet tarkastelemaan aihetta suurennuslasilla ja hahmottelemaan ymmärtämisiongelmiä aiheuttaville sanasukulaisille teoreettiset kehykset suomalaisnäkökulmasta.

Kieltenvälistä homonymiaa on kutsuttu saksaksi nimellä *Falsche Freunde*, viroksi eksytyssanoiksi (*eksitussõna*). Laalo on kirjassaan ristinyt suomen ja viron välillä tahattomiin ja tahallisiin väärinymmärryksiin johtavat sanat riskisanastoksi. Kirjan alkuluvuissa selvitetään käsitteitä ja apusanastoa. Viron ortografian peruseroja suomeen verrattuna raotetaan, jotta teksti olisi maalikollekin ymmärrettävää. Välillä pitkälle menevästä kontrastiivisesta ohjailusta voisi päätellä, että kirja on tarkoitettu kieltä maistelevan matkailijan opaskirjan lisukkeeksi. Pääpaino liukuu välillä ohjelmalliseksi viron ja suomen vertailuksi. Tutkielma on kuitenkin liian oppinut ja ilman kuvia liian sivistynyt tavalliselle matkailijalle. Matti Meikäläinen älköön vaivautuko.

Riskisanoja syntyy merkityksenmuutoksen tietä, äänteellisen muutoksen kautta, lainautumisen yhteydessä sekä sananmuodotuksen tietä. Laalo analysoi niiden syntyä etenkin vertailemalla suomea ja viroa. Perinteisesti suomen ja viron välisinä eroavuuksina mainituista sanoista osa edustaa homonymiaa (*kass(i)*, *puss(i)*), osa pikemmin kielihistoriallista polysemiaa (*piim(ä)*). Monet väärinymmärrysten kenttään kuuluvat sanat ovat kuitenkin myöhäistä perua. Historialtaan nekin voivat johtaa samaan kantaan, mutta suomeen ja viroon ne ovat kulkeutuneet eri teitä. Samat selitykset pätevät usein myös tällaisiin tapauksiin, mutta joskus merkitysero on peräisin jo niistä kielistä, joista lainat on saatu. Tällainen pari on esim. vi *konkurss* 'kilpailu' – sm *konkurssi* 'pankrott'.

Aineiston rajausta selvitellessään kirjoit-

taja määrittelee, miten vakiintunutta sanaston on oltava, jotta se kannattaa ottaa huomioon riskiryhmää tarkasteltaessa. Tässä luvussa tekijä antaa (s. 20) myös kuvan siitä, millaiseksi hän itse hahmottaa riskiryhmän: »Riskiryhmän ytimen, sen tärkeimman osan, muodostavat sellaiset sanaparit, joiden sekä suomen- että vironkielinen jäsen kuuluu kielen vakiintuneeseen ja kohdalaisen yleiseen sanastoon.»

Laalo tinkii itsekin tästä periaatteesta. Se pätee varmaankin yhteiseen riskisanastoon, mutta suomen ja viron kannalta riskialueet eivät ole päällekkäisiä kuin osin. Osin ne ovat limittäisiä. Kriittisimmät eufemismit kohdistuvat eri sanoihin. Esimerkkipari vi *kummitädi* 'kumitati' ≠ sm *kummitäti* toimii suomesta viroon, ei virosta suomeen, koska ilmaisu *kummitädi* ei ole vakiintunut, vaikkei se toisaalta rikokaan kielioppia vastaan. Lähteinä käytetyissä sanaluetteloidessa mainittuja riskisanoja on rajallisesti ja osa niistä tavallisen kielenkäyttäjän kannalta väkisinkin suhteellisen marginaalisia, tässä käsiteltävässä kirjassa mainituista sanoista esim. vi *kesa* 'kesanto', sm *kali* 'kalium(oksidi)'. Uusin ja tähänastisista laajin sanasto (Paul Alvre – Raul Vodja: *Pulma poikineen. Virolais-suomalainen vertailusanakirja*. WSOY, Porvoo 1993.) ei tutkimusta tehtäessä ollut käytettävissä.

Laalon kirjassa on käytetty jakoa potentiaaliseen ja perifeeriseen sanastoon (s. 21–22): »Perifeeriseen sanastoon kuuluvat mm. harvinaisiksi syrjäytyneet sanat, nykyisen kielenkäytön kannalta esimerkiksi suuri osa menneen ajan agraarikulttuuriin liittyvää sanastoa.» Selkeämpi jako olisi voinut olla kielenvastaiset sanat ja sellaiset, joita äidinkielen kielenpuhuja voi tuottaa. Esimerkiksi johdoksissa ja yhdyssanoissa on keskeistä se, että samat johtimet ja yhdysanojen komponentit johtavat eri merkityksiin, vaikka kaikkia riskitapauksia ei äidinkielen puhuja normaalisti käyttäisi. Viehätyks piilee usein juuri siinä, etteivät ne ole kielenvastaisia, muttei niitä silti käytetä.

Jonkinlainen myönnytyks seuraakin. Riskiryhmän sanasto näyttää Laalon mukaan jakautuvan ainakin kahteen alaryhmään.

Yhteen alaryhmään kuuluu sellaista sanastoa, joka on kummassakin kielessä kohtalaisen yleistä ja voi siten aiheuttaa ymmärtämisvaikeuksia kumman tahansa kielen puhujille. Toiseen alaryhmään kuuluu sellaisia sanapareja, joiden jäsenistä vain jompikumpi kuuluu kielensä tavalliseen sanastoon, toinen jäsen taas omassa kielessään vähemmän keskeiseen sanastoon.

Koska kirjoitettu kieli luo kiinteät puitteet ja olemassaolevat esimerkit on yleensä mukautettu kirjoitettuun kieleen, on ymmärrettävää, että tutkielman lähtökohta on juuri siinä. Toisaalta sekä suomen että viron nykypuhekieli on hyvin versova ja monipuolistunut kanssakäynti lahden yli on omiaan lisäämään uusia riskisanoja. Oman, *Huvitav lugu* -kirjassa yksityiskohtaisesti käsittelemättä jääneen ryhmänsä muodostavat esim. lainat suomesta viroon ja viron slangiin.

Tekijä pohtii lyhyesti, miten suomen ja viron erilaiset oikeinkirjoitusperiaatteet on otettava huomioon. Puhutun ja kirjoitetun kielen väliselle erolle on omistettu muutama sivu, joilla tarkastellaan lähinnä ortografian ja puhutun tai luetun yleiskielen eroa. Riskiryhmä rajataan lopulta väljästi – mukaan on otettu homofoniset ja/tai homografiset tapaukset. Homografiaan, homofoniaan ja leksikografisiin muotoihin perustavalla rajauksella on silti ilmeiset puutteensa, sillä monet sanat ja sananmuodot jäävät niiden tavoittamattomiin. Koska kielirajan yli hyppiminen edellyttää joka tapauksessa intuitioon luottamista, olisi vapauksia voinut ottaa vielä enemmän. Tapauksia, joissa homografiaa ja -foniaa sivutaan läheltä, olisi monia: vi *mässukeskus* 'kapinakeskus' ≠ sm *messukeskus* 'näitusekeskus'; vi *sünnis* 'siivo, säädyllinen, kunnollinen' ≠ sm *synnis(sä)* 'patus'. Tekijä on välillä itsekín sortunut kiusaukseen, astunut kauemmaksi homofoniasta ja -grafiasta ja ottanut mukaan enemmän mielikuvitusta ja kokemusta naapurikielystä vaativia tapauksiakin, kuten vi *pealkiri* 'otsikko' ≠ sm *pääkirjoitus* 'juhtkiri'.

Homonymian ja polysemian taustaa Laa-

lo on pohtinut jo useissa aikaisemmissa tutkimuksissaan. Samat ilmiöt löytyvät suomen ja vironkin välisistä homonymiata-pauksista: tietyn lekseemin eri merkitys-vahteet kehittyvät niin selvästi toisistaan poikkeaviksi, että lekseemi jakautuu kahdeksi homonyymiseksi lekseemiksi. Joissakin tapauksissa vain suomalaisen ja virolaisen sanan päämerkitykset ovat eronneet selvästi toisistaan, mutta sivumerkitykset saattavat olla ainakin osittain samoja. Toisessa kielessä sana on saattanut saada pejoratiivisen sävyn (vi *rätt* 'liina, huivi' ~ sm *rätti* 'kalts', vi *halb* 'huono, kehno' ~ sm *halpa* 'odav').

Merkityksenmuutos havainnollistuu hyvin suomen *huone*- ja viron *tuba*-sanan ja muiden rakennustermien kehitystä valaistessa. Eri vivahteet vanhasta kirjasuomesta armeijakieleen ovat helppotajuinen esimerkki merkityksenmuutosten vaiheista. Vironkielinen kehotus *tuppa* 'sisään' saa kirjoittajan arvelemaan, että merkitys voisi palautua aikaan, jolloin rakennuksissa yleensä oli vain yksi yhtenäinen sisätila. Selityksensä saavat myös klassiset esimerkit vi *kiri* : *kirja* – sm *kirje*, vi *raamat* – sm *kirja*, vi *piibel* – sm *raamattu* (– sm *pip-lia*). Merkityksenmuutosta kirjoittaja pitääkin yhtenä tärkeimmistä riskisanoista synnyttävistä tekijöistä. Semanttisella muutoksella on lisäksi huomattava osuus myös sananmuodostuksen tietä ja lainautumisen yhteydessä syntyneissä riskisanoissa.

Äännekehityksen tietä syntyneitä riskisanoja esiintyy myös, esim. vi *karu* 'karhu' ≠ sm *karu* 'viljatu, kehv; range' tai vi *vana* 'vanha' ≠ sm *vana* 'joom, viir; kiiluvesi' jne. On myös lainasanoja, jotka ovat kehittyneet riskisanoiksi samalla tavalla kuin omaperäiset sanat. Oman ryhmänsä muodostavat sellaiset suomesta viroon lainatut sanat, joiden merkitys on muuttunut siten, että niistä on tullut riskisanoja (s. 57). Tällainen esimerkki vi *huvitav* 'kiinnostava' (< sm) ≠ sm *huvittava* 'hauska; naljakas' on löytänyt tiensä kirjan nimeenkin.

Ensimmäisen vierasperäisistä sanoista kehittyneen riskisanaryhmän muodostavat

tapaukset, joissa lekseemit ovat alun perin olleet eriasuisia, mutta lainanantajakielten äänteelliset erot ovat eliminoituneet lainaamisen yhteydessä. Merkitysero on kuitenkin säilynyt: vi *kiht* 'kerros' (< sa *Schicht*) ≠ sm *kihti* 'podagra, luuvalu' (< germ, vrt. ru *gikt*, sa *Gicht*). Suomen ja viron fonotaksi näyttäisi tässä tapauksessa toimivan samojen sääntöjen pohjalta.

Läheisissä sukukielissä samojen johtimien käyttö voi synnyttää yhteisistä aineksista väärinymmärryksiä. Klassisia esimerkkejä on tästäkin: vi *hallitus* 'home' ≠ sm *hallitus* 'valitus'. Saman johtimen liittyminen samaan kantaan synnyttää yhä uusia erimerkityksisiä johdoksia, esim. vi *võimla* 'voimistelusal' ≠ sm *voimala* 'jõujaam'. Esimerkiksi tekijännimijohdoksissa esiintyy runsaasti tämänkaltaista homonymiaa (vi *asendaja* 'sijainen' ≠ sm *asentaja* 'kokkuseadja').

Yhdyssanoihin liittyy runsaasti monitul- kintaisuuden mahdollisuuksia siksi, että yhdyssanan osien välinen suhde voidaan käsitellä monella eri tavalla. Ennen tähän ryhmään kuuluvien riskisanojen esittelyä tekijä tarkastelee yhdyssanojen yleistä taustaa ja sitä, kuinka yhden kielen sisälläkin on joskus vaikea johtaa yhdyssanan merkitystä sen osien merkityksestä. Kuten johdoksissa, myös yhdyssanoissa voivat yhteiset komponentit johtaa suomessa ja virossa erimerkityksiseen lopputulokseen: vi *ebausk* 'taikausko' ≠ sm *epäusko* 'umbusaldus'. Viron ja suomen välisten riskiyhdyssanojen määrä lisääntyy Laalon mukaan, jos vakiintuneiden yhdyssanojen lisäksi otetaan huomioon myös sellaiset tapaukset, joissa toisen kielen vakiintuneelle yhdyssanalle voidaan ajatella toisesta kielestä selittävän tapaiseksi vastineeksi vakiintumattomampi tai tilapäinen yhdyssana (vi *aseaine* 'korvike' ≠ sm *aseaine* 'relvamaterjal').

Kirjan loppuun koottu riskisanasto ei pyri olemaan tyhjentävä tai täydentämään aikaisempia sanaluettelaita. Se johdattaa lukijan sen mielen ja kielen hämmennyksen alkulähteelle, josta kirjan tekijäkin lienee lähtenyt. Suomen- ja vironkieliset täysin tai

melkein samanasuiset ja vähän erinäköiset sanat ovat aakkosjärjestyksessä systemaattisessa sekamelskassa. Ratkaisu on ilmeisen harkittu, mutta lukijaystävällisempää olisi ehkä kuitenkin ollut erottaa perinteiseen tapaan jyvät akanoista, suomen- ja vironkieliset sanat omiksi luetteloikseen. Sama aakkosjärjestys ei täysin päde suomeen ja viroon, mistä tekijä huomauttaa. Viron kannalta on *ü:n* etsiminen *õ:n* edeltä yhtä luonnollista kuin etsisi suomen *y:tä* *ä:n* jäljestä. Ei silti, tällainenkin luettelo on harkiten luettavissa: aeglane, **aidata**, *aikalainen*, **ale**, *antaa ylen*, **appi**, arv. Lukija saa itse valita (tai arvata, jos maltti yhdistellä typografian koukeroita pettää), onko sana viroa, suomea vai suomea ja viroa.

Mitä voisi toivoa riskisanaston tutkimukselta tulevaisuudessa? Leksikologinen ote pitää pääpainon perusvartaloissa ja sanakirjamuodoissa. Taivutetut muodot puhekielisyksistä tietoiseen sanatehtailuun paisutavat limittäin menevää sanastoa huomattavasti. Eräs esikouluikäinen poika muisteli Pukevan tavarataloa *see pugemise pood*: pukemiskauppa sattui hänen kielitajussaan merkityskenttään 'tunkukauppa'. Sanakirjamuodot voivat lisäksi langeta yhteen eri sanojen kanssa kuin taivutetut muodot. Normaalisti puheesta tai tekstistä tällaiset muodot nousevat harvoin esiin, sillä konteksti paljastaa tavallisesti niiden luonteen. Yksittäisinä muotoina tällaisia on kuitenkin helppo tehtailla (vi *tukkukaup* 'nukkumatavara' ≠ sm *tukkukauppa*). *Huvitav lugu – kiinnostava juttu* ei juuri tälle saralle astu, koska aineisto on koottu muutamasta sanaluettelosta, joissa sanat ovat kuuliaisesti leksikologisessa muodossa.

Luvussa 7 Laalo erottaakin kokonaisten lekseemien välisestä homonymiasta sananmuotohomonymian, mutta aineistoa on hyvin vähän. Varsin paljon sananmuotohomonymiaa esiintyy hänen mukaansa taivutettujen nominien ja partikkelien välillä. Liian yleistävänä pitäisin tässä yhteydessä esitettyä päätelmää (s. 92): »Olennaista on kuitenkin se, että toinen yhteenlankeamisen osapuolista on yksikön nominatiivi, kielitajun kannalta tärkein muoto: päätteetön pe-

rusmuoto, joka esiintyy taajaan.» Tällaisia tapauksia on kieltämättä melko paljon, mutta syynä lienee pikemmin se, että sanaverailuja tehtäessä ne paljastuvat helpommin kuin tapaukset, joita on kummassakin kielessä taivutettu.

Ankaran homofonian kriteerin täyttävien esimerkkien perusteella Laalo arvelee, että sellaiset suomen ja viron väliset sananmuotohomonymian tapaukset, jotka kuuluvat samaan sanaluokkaan, ovat enimmäkseen substantiivien muotoja. Suomen nominatiivimuotoja on verrattu viron taivutettuihin muotoihin. (Sanan *kodu* yks. illatiivi *koju* on eksynyt genetiivimuotojen sekaan.) Viron nominatiivimuotoja ei sen sijaan ole vertailtu taivutettuihin suomenkielisiin nomineihin. Syytkin ovat ilmeisiä, vaikka tekijä ei niitä esitäkään: viron (sisä- ja) loppuheittoisuus, pitkien vokaalien lyheneminen ja *ä:n*, *ö:n* sekä *ü:n* puuttuminen jälkitaivutuksessa asettavat huomattavia rajoituksia. Nominien lisäksi myös verbeistä voi kehittää erilaisia yhdistelmiä sekä pitkin (nominin) nomineihin, verbit verbeihin: vi *magamiseni* 'nukkumiseen asti' ≠ sm *makaamiseni* 'mu pikutamine') että poikin (verbit nomineihin: vi *kuulan* ['kuulla'+1SG] ≠ sm *kuulan* ['kuul'+GEN]; vi *suruja* ['painaa'+DX] ≠ sm *suruja* ['mure'+PL+GEN]). Verbeihin liittyvässä suomen ja viron välisessä sananmuotohomonymiassa tekijä päättelee usein olevan kyse substantiivin ja verbin tiettyjen muotojen yhteenlankeamisesta. Erisnimetkään eivät erotu omaksi ryhmäkseen kahden kielen välillä: vi *minna* 'mennä' ≠ sm *Minna*; vi *porilaste marss* 'kuralaisten marssi' ≠ sm *Porilaisten marssi*. Pari Laalon mainitsemaa viron esimerkkiä vi *kanda* 'kantaa' ≠ sm *kanta* 'kand; konts' ja vi *laita* 'moittia' ≠ sm *laita* 'kül, äär' voidaan toisaalta yhdistää myös suomen verbeihin, etymologisiin pareihinsa *kantaa* ja *laittaa*.

Kun liikutaan yhden kielen sisällä, paljastaa konteksti automaattisesti sellaiset karikat kuten sm *tulen* [tuli+GEN] ja *tulen* [tulla+SG1]. Kielirajan yli liikuttaessa näin ei tapahdu automaattisesti, vaan ho-

monymia ylittää sanaluokkien rajat (vrt. ed. *kuulan*).

Yllättävää on, ettei sanaliittoihin ja niiden merkityseroihin ole kiinnitetty näkyvämpää huomiota. Tekijä kirjoittaa (s. 91), että on ainakin yksi yhdysverbi, joka ei kuitenkaan ole varsinainen yhdysana: sm *antaa ylen* 'oksendada' ≠ vi *anda üle* 'luovuttaa'. Myös tällaisia tapauksia, erimerkityksisiä sanaliittoja, voi halukas löytää runsaasti lisää, onhan saksan mallin mukainen pre- ja postpositioiden käyttö verbien yhteydessä virossa tuiki tavallista: *kanda üle* 'siirtää' ≠ sm *kantaa yli*, vi *kanda ette* 'tarjoilla' ≠ sm *kantaa eteen*, vi *lasta maha* 'ampua' (on sanaluettelossa) ≠ sm *lasta mahaan* 'last köhtu' tai vi *laskis maha* 'ampui' ≠ sm *laski maahan*, vi *saada otsa* 'loppua' ≠ sm *saada otsaan* 'saada vastu laupa' vi *pista nahka* 'popsia' ≠ sm *pistaa nahkaan* muutamia mainitakseni. Toinen merkitys saattaa toki olla sama kuin suomessakin.

Kiinnostavaa olisi vilkaista vielä sitä psykologista kynnystä ja niitä assosiaatioita, jotka tekevät sisarikielen sanoista herkullisia väärinymmärryksen kantoja. Tekeväälle riittää tälläkin saralla.

RIHO GRÜNTHAL

Unelma yleisestä kieliteoriasta

HARALD HAARMANN *Basic aspects of language in human relations. Toward a general theoretical framework*. Mouton de Gruyter, Berliini ja New York 1991. 312 s. ISBN 3-11-012685-0.

Haarmann on hyvin tuottelias kirjoittaja. Nyt esiteltävän kirjan lähdeluettelossa mainitaan kymmenen hänen vuoden 1976 jälkeen julkaisemaansa teosta. Ne käsittelevät monikielisyyttä ja vähemmistökieliä, kielen ja etnisyyden suhteita sekä merkki- ja kirjoitusjärjestelmien kulttuurihistoriaa. Nyt